

נטילת ידים בבוקר לחולים ומוגבלי תנועה

חכמינו תקנו שכשאדם קם בבוקר משנתו עליו ליטול את ידיו. ישנם כמה וכמה פרטי הלכה הנוגעים למצוה זו של נטילת ידיים שחריית. להלן נעסוק בכמה נקודות הלכתיות הקשורות לחולים המוגבלים ביכולתם ליטול ידיים, או מרותקים למיטתם בבית או בבית החולים, וקיום פרטי ההלכה הזאת עלול להיות מורכב עבורם.

א. נגיעה באיבריו

חולה שהתעורר בבוקר, או באמצע הלילה, צריך לפעמים לגעת בפה או באף לצורך לסדר איזה מכשיר רפואי שמחובר אליהם. במקרים אחרים הוא צריך למדוד חום או פעולות אחרות במקומות הצנועים שבגופו.

הלכה היא בשו"ע סימן ד סעיף ג: "לא יגע בידו, קודם נטילה, לפה ולא לחוטם ולא לאזניים ולא לעיניים".

ומוסיף המשנ"ב (ס"ק י"ג): "וקודם נטילה יש אוסרין מליגע בפי הטבעת אפילו במקרה וכן לאמה במקום הנקב אפילו אם הוא נשוי וכן כה"ג במקום נקב הקזה כי אז יוכל הרוח רעה להזיק לכל נקב שבגוף".

שני פתרונות אפשריים: או שיקפיד לעשות את הפעולות הנצרכות ללא מגע במכשיר הרפואי עצמו, או שיעשה את מה שהוא צריך על ידי הפסק של בגד, כמו שכתב המשנה ברורה בסימן מ"ו (ס"ק ו), על מה שכתב השו"ע שכשיניח ידיו על עיניו יברך ברוך פוקח עורים, ולכאורה הרי אסור לגעת בעיניו לפני נטילת ידיים, שבהכרח הכוונה על ידי הפסק בגד. הרי לנו, שגם הפסק בגד מועיל לענין זה. לכן אם הוא מוכרח לגעת, טוב יותר על ידי כפפה או בד כלשהו.

ב. הילוך ארבע אמות

אסור ללכת ארבע אמות בלי נטילת ידיים, וידועים דברי המשנה ברורה (סימן א ס"ק ב):

"ומיד כשיתעורר משנתו ואינו רוצה לישן יטול ידיו אף שנשאר מושכב. ומכל שכן שלא ילך ד' אמות בלי נטילת ידיים. וצריך מאד ליזהר בזה. ובזה"ק מפליג עבור זה בענשו למאד כי הוא משהה על עצמו רוח הטומאה".

אמנם, מצוי מאוד אצל אנשים מבוגרים יותר אך גם בכל האוכלוסייה, שמתעוררים בבוקר עם צורך עז לבית הכסא. אם יש להם כלי מוכן ליד מיטתם, יטלו ידיהם וימהרו לבית הכסא,

אך גם אם אין להם כלי מוכן, יוכלו ללכת ארבע אמות בכדי ללכת לשירותים, משום שאסור להשהות נקביו. וכך כותב המשנ"ב שם בהמשך דבריו.

לעצם דברי המשנה ברורה שהחמיר מאוד בענין זה, יש לדעת שאף שאכן כך כתוב בזוהר הקדוש, יש באחרונים שכתבו שבימינו ענין זה קל יותר, ומטעם מרתק. בימיו של הגר"א מוילנא, אירעה פרשה של קידוש שם שמים על ידי גר צדק שהיה ממוצא אצילי נכבד, שמסר נפשו על קידוש השם, וכפי שמתאר היעב"ץ בספרו ויקם עדות ליעקב: "מה אירע בימינו לפני איזה שנים בוילנא ראש מדינת ליטא, שנתגייר שר גדול מגזע פאטאצקא ותפשוהו וחבשוהו ימים רבים בחשבם שיחזור לדתם, ואע"פ שהיה יודע כי לא ימלט מעשות בו יסורין קשים ומיתה אכזרית, אם עודנו לא ישוב, והם היו חפצים להצילו ממות ומעונש קשה ומר ממות, שהיה מעותד לו אם יעמוד בדעתו, ולא פנה עליהם ולא לתחנת אמו השררה, לא חשב גזומם, ולא תאות וחשק הנאת עולמם, לא פחד ולא דאג למות בכל היסורים המרים שעשו לו, אחר שהמתינו לו זמן רב, חסו עליו מאד לכבוד משפחתו, והוא לעג לכל פיתויי הכומרים המדברים אליו יום יום כמנהגם ברוב דבריהם ביחוד לשר חשוב כזה שחק להם בזה להם, ובחר מות ארוך וערוך לפניו עם יסורים אכזרים משונים מאוד, מחיי עולם עובר, קבל וסבל הכל מאהבה ומת על קדוש השם, תנצב"ה".

בספר הליכות שלמה (תפילה פרק כ הערה 49) הובאה עדות מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שאמר שמקובל בידינו מהגר"א, שמאז עקדתו של הגרף פוטוצקי על קידוש השם, נחלשה רוח הטומאה של שחרית לענין הליכת ד' אמות ללא נטילת ידיים. אף שהגרש"ז עצמו היה מקפיד שלא ללכת ד' אמות ללא נטילת ידיים, אכן יש בימינו מי שמקילים בענין זה ואינם מקפידים להניח ליד מיטתם כלי מוכן לנטילת ידיים. המחמיר על עצמו בענין זה תבוא עליו ברכה, אך גם לדעת המשנה ברורה המחמיר ביותר בדבר, אין לעבור איסורים בכדי להקפיד על כך, וכגון כאמור לענין הנצרך לנקביו.

ג. אכילת תרופות וכו' לפני נטילת ידיים

מצוי אצל חולים, בפרט אלו המרותקים למיטתם, שזקוקים עם הקימה לאכול דבר מה או לשתות, וכן לקחת תרופה מסויימת עם מעט מים וכיוצא בזה. אם אין באפשרותו עדיין ליטול את ידיו, מה יעשה.

בשו"ע (סימן ד סעיף ה) פסק, שאסור לגעת באוכלין או משקין לפני נטילת ידיים. [במשנה ברורה ס"ק י"ד כתב, שאם נגע, אינו נאסר בדיעבד, אך צריך להדיחם שלש פעמים, אך הלב חיים (חלק א סימן סז) החמיר בזה ביותר, עיין שם].

משום כך, במקרה כזה במידת האפשר יש להקפיד לאכול ולשתות בעזרת כלי מזון כגון כף או מזלג, או בלבישת כפפה, או אם אפשרי הדבר שיבקש מאדם אחר שיאכיל אותו (אך במקרה זה עדיף שאותו אדם כבר יגיש לו מים לנטילת ידיו).

יש לזכור, שלגבי תפילה ואמירת ברכות די בדיעבד בקינוח ידיו בבגד, ולכן בכל מקרה בכדי שיוכל לברך על המזון יקנח את ידיו בנייר או במגבת ואחר כך יברך על המזון או השתיה.

ד. אמירת דברים שבקדושה

חולה המרותק למיטתו ואינו יכול לקום ממנה לפני שמגיע המטפל שלו לסעוד אותו, עלול להתעורר זמן קצר לפני סוף זמן קריאת שמע ואם לא יקרא כעת, אף לפני שנטל את ידיו, הוא יבטל את המצוה. כמו כן נוגע הדבר ללימוד תורה ולעוד מצבים נוספים.

הלכה היא, שקודם נטילת ידים אין להתפלל או לקרוא קריאת שמע, כמבואר בשולחן ערוך (סימן ד סעיף כ"ג). אמנם מעיקר הדין מותר לברך ברכות הנהנין או ברכות התורה, לענות אמן וכיוצא בזה (עיין משנ"ב שם ס"ק נט), וכן לימוד תורה. אך אם יש חשש שנגע בנשתו במקומות המכוסים ומטונפים הוא חייב לכתחילה לנקות את ידיו במים, כמבואר במשנ"ב (שם ס"ק ס"א), או לכל הפחות בבגד וכיוצא בזה כמו שמבואר בשו"ע ומשנ"ב שם.

משום כך, במצב כפי שתיארנו, ינקה את ידיו בבגד ויקרא קריאת שמע.

ולגבי לימוד תורה, הקל ביותר הוא ללמוד בהרהור, שזה מותר לפני נטילת ידים כל עוד ידיו אינן מטונפות ממש אלא רק נגע במקומות המכוסים (עיין משנה ברורה סימן פה ס"ק טו וביאור הלכה סימן צב ד"ה ולכן אסור).

וללמוד בפיו, כתב המשנה ברורה (סימן א' ס"ק ב' הני"ל), שיקנח ידיו בבגד וילמוד.

ה. כיצד נוטל ידיו מי שאינו יכול ליטול בעצמו?

חולים ומוגבלים עלולים להתקשות ביותר בביצוע נטילת ידים שחרית כהלכתה שהיא שלש פעמים על כל יד לסירוגין, לדוגמא, חולי פרקינסון שידיהם רועדות, או מי שהוצרך לגבס ותנועותיו מוגבלות. במצב זה, מאחר שבדיעבד די בנטילה אחת על כל יד, כמבואר בביאור הלכה בסימן ד' (ד"ה ידקדק), אם אין לו ברירה אחרת יסתפק בזה. ועדיף יותר שיטול ג' פעמים ברציפות על כל יד.

אם הוא זקוק לעזרה של אדם אחר, יקפיד שהמסייע לו יטול את ידיו בעצמו לפני שנוטל לו את ידיו (שו"ע ס"ד סעיף יא), אך אין הקפדה על מי שמביא לו את המים, אם הוא נוטל בעצמו (משנ"ב שם ס"ק כ"ג).

מצוי ביותר שאדם מאושפז בבית חולים או נמצא בבית אבות סיעודי, והמטפלים בו שסייעו לו ליטול ידיים אינם שומרי תורה ומצוות ויש להניח שלא נטלו את ידיהם בבוקר. במצב דיעבד זה, כיון שיש להניח ששטפו את ידיהם בבוקר על כל פנים, אף שלא נטלו אותן כהלכה,

יש להקל במצב דחק להסתפק בזה ולאפשר להם ליטול את ידיו, וכך כתב בהליכות שלמה (תפילה פרק כ הערה כה) ובתשובות והנהגות (חלק א סימן א).

לכתחילה ראוי להקפיד שלא להיעזר באישה זרה לנטילת ידים אבל אין זה אסור מן הדין (עיין כף החיים סימן ד ס"ק ל"ח). ועיין שם בכף החיים בשם הלב חיים וכן בבן איש חי (תולדות שנה א אות יב) ובדברי רבינו החיד"א (מורה באצבע סימן ב אות ס"א), לגבי אישה שאיננה טהורה או שיש לחוש שאיננה טהורה.

על ידי נכרי, הפרי מגדים היקל (עיין סימן ד ס"ק ז), אבל בכף החיים שם בשם הלב חיים מחמיר בענין.

כיצד נוטלים ידיים על ידי אדם אחר? כתב הכף החיים (סימן ד' ס"ק לו) בשם הדמשק אליעזר, שהנוטל יחזיק את הכלי בימינו ויטול ראשית את יד ימין של אותו אדם הנעזר בו.